

Київський університет імені Бориса Грінченка

ВОЗОВИЧ АНТОНІНА АНАТОЛІВНА

УДК 159.923.2: 922

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ
ПРАВОСВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ КОЛЕДЖІВ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Приватному вищому навчальному закладі «Університет сучасних знань» (м. Київ).

Науковий керівник: доктор психологічних наук
Дробот Ольга Вячеславівна,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», професор кафедри психології.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Михальчук Наталія Олександрівна,
Рівненський державний гуманітарний університет, завідувач кафедри практики англійської мови;

кандидат психологічних наук, доцент
Казібекова Вікторія Федорівна,
Херсонський державний університет,
доцент кафедри практичної психології.

Захист відбудеться 28 листопада 2017 року о 12:30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.133.04 у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 04212, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13-б.

Автореферат розісланий «_____» жовтня 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. І. Подшивайлова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасні кардинальні зміни соціальних та економічних умов життя зумовлюють зростання ваги суб'єктивного людського фактора у побудові цивілізованого суспільства. Актуалізується практична необхідність розуміння змістово-психологічних механізмів соціальної взаємодії людей, їх суспільної свідомості. Людство вперше постало перед питанням: чи достатнім є рівень свідомості громадян для задовільного вирішення правових відносин між ними. Тому закономірно, що в сучасному українському суспільстві постає проблема дослідження правової свідомості громадян: її змісту, структури, рушійного потенціалу становлення, умов, за яких вона виникає й розвивається в сензитивні періоди онтогенезу особистості.

Теорія і практика вікової та педагогічної психології потребують виявлення психологічних особливостей формування правосвідомості юнацтва як учасників правовідносин в Україні. Набуття власної світоглядної позиції в нових суспільних умовах спричиняє у юнаків переоцінку історичного минулого країни, цінностей, що існували протягом багатьох десятиліть і нині складають основу їхньої як буденної, так і правової свідомості. Розвиток світогляду сприяє формуванню правової свідомості юної особистості як важливого елемента її правової культури та актуалізує науковий інтерес до глибинної семантики правосвідомості студентської молоді, зокрема, правосвідомості студентів коледжів.

Свідомість трактується в руслі філософсько-психологічної традиції, яка виходить з доробку О. Г. Асмолова, В. С. Мерліна, В. В. Століна, Т. М. Титаренко, Ю. М. Швалба. Один з видів свідомості – буденна правова свідомість – у більшості наукових джерел розцінюється як результат психічного відображення правової дійсності, як джерело і внутрішній регулятор юридично значущої поведінки людини (І. А. Дідук, М. В. Костицький). Правознавча концепція (І. О. Ільїн, П. І. Новгородцев) представляє правосвідомість як сферу свідомості, що відображає правову дійсність у вигляді юридичних знань, оцінок права та його застосування, яка тісно пов'язана з іншими сферами свідомості (політичною, естетичною, моральною).

Провідними парадигмами дослідження правової свідомості є: суб'єктний підхід у вивченні особистості (К. А. Абульханова-Славська, Б. Г. Ананьєв, Г. О. Балл, Л. І. Божович, В. Ф. Казібекова, Н. О. Михальчук, В. А. Петровський, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Чепелева) та психосемантичний підхід до вивчення свідомості (О. Ю. Артем'єва, О. В. Дробот, О. М. Лозова, В. Ф. Петренко, І. Б. Ханіна, О. Г. Шмельов). Діагностичні переваги психосемантичних методів дослідження дозволяють експлікувати як зміст індивідуальної правосвідомості, так і зміст правосвідомості соціуму.

В емпіричних дослідженнях останніх років порушувалися такі аспекти: ставлення до права як прояву правової свідомості особистості (Д. С. Безносів), образ права як смисловий рівень правосвідомості (О. Г. Белобородов), зв'язок правової свідомості з уявленнями про справедливість (М. В. Медведченкова), соціальні уявлення про злочини, злочинців, жертв і про працівників правових інститутів (О. О. Гулевич). Всі ці праці закладають теоретичні орієнтири для формування правової свідомості особистості.

Питання правової свідомості розкривалося в таких аспектах: типологія правосвідомості; фактори розвитку правової свідомості; трансформація ціннісно-смислової сфери особистості та її ціннісних орієнтацій в контексті правосвідомості; вплив особистісних якостей (зокрема, агресивності, девіацій, особливостей смислової сфери тощо) на ставлення до правопорушень; роль Я-концепції у структурі правосвідомості; психологічний аналіз окремих кримінально-правових понять. Розглядалися психологічні умови формування правової культури окремих соціальних груп: підлітків і старшокласників, молоді в цілому і студентської молоді, зокрема, виборців, курсантів освітніх установ МВС, офіцерів внутрішніх військ, співробітників правоохоронних органів. Проте, в роботах з даної проблематики не розкрито специфіку правосвідомості студентів коледжів.

Аналіз актуальності та стану розробленості проблеми психологічних особливостей правосвідомості молоді зумовлює необхідність вирішення низки протиріч: між завданням, яке стоїть перед юнацтвом – набути свою власну правову позицію в нових суспільних умовах – та інерційністю суспільної свідомості, за якої громадяни старшого покоління не поспішають відмовитись від застарілих правових стереотипів; між розробленістю методологічного базису дослідження свідомості як такої та практичною відсутністю у вітчизняній науці психологічних праць, присвячених психосемантичному аналізу правової свідомості, її змісту, структури, виявленню смислових детермінант в ранньому юнацькому віці; між близькістю психологічних тлумачень правосвідомості та супідрядних їй понять (правові уявлення, правовий світогляд тощо) та розбіжністю наукових поглядів на сутність цих явищ.

Аналіз теоретико-методологічних джерел із досліджуваної проблеми виявив відсутність робіт, які розкривають психологічні особливості правосвідомості та мають високий пояснювальний потенціал для становлення і розвитку правосвідомості юнацтва. Функції, структура та семантика правової свідомості, зокрема, становлення її змістових компонентів у студентів коледжів, психологічною наукою вивчена недостатньо. В цілому, правосвідомість розглядається лише фрагментарно, на рівні участі окремих її елементів у процесі формування настанов правомірної поведінки. Сучасний стан розробленості цієї проблеми можна охарактеризувати як початковий етап побудови цілісної концепції

правосвідомості осіб юнацького віку. Зазначені факти зумовили вибір теми **«Психологічні особливості формування правосвідомості студентів коледжів»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах комплексної теми науково-дослідної роботи кафедри психології та педагогіки Приватного вищого навчального закладу «Університет сучасних знань» - «Соціалізація та ресоціалізація особистості в умовах сучасного суспільства». Тему дисертації затверджено вченою радою Приватного вищого навчального закладу «Університет сучасних знань» (протокол № 8 від 21.04.2016 р.) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 14 червня 2016 р.).

Мета роботи полягає в теоретичному узагальненні та емпіричному дослідженні правових знань, орієнтацій, настановлень, окремих правових уявлень та психологічних умов формування правової свідомості в студентів коледжів.

Завдання роботи:

1. Провести аналітичний огляд сучасних наукових підходів до проблеми змісту та формування правової свідомості юнацтва.
2. Визначити зміст, структуру та особливості правосвідомості студентів коледжів.
3. Обґрунтувати особливості формування правової свідомості студентів коледжів.
4. Розробити та апробувати комплексну програму формування правової свідомості студентів коледжів.

Об'єкт дослідження: правова свідомість осіб юнацького віку.

Предмет дослідження: психологічні особливості та умови формування правосвідомості студентів коледжів.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали: принцип розвитку свідомості в діяльності (Л. С. Виготський, О. М. Леонтьєв); суб'єктний підхід у вивченні особистості (К. А. Абульханова-Славська, Б. Г. Ананьєв, Л. І. Божович, В. А. Петровський, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко); теорія філософії права (Р. Дворкін, Дж. Ролз, Дж. Фінніс, Л. Фуллер); концепція правової особистості (С. Н. Булгаков, І. О. Ільїн, Б. О. Кістяківський, П. Сорокін, Б. М. Чичерін); правознавча концепція свідомості (І. А. Дідук, М. В. Костицький, П. І. Новгородцев); принцип культурно-історичної детермінованості правосвідомості (В. П. Малахов, О. Р. Ратінов); психосемантичний підхід до вивчення свідомості (О. Ю. Артем'єва, О. В. Дробот, О. М. Лозова, В. Ф. Петренко, В. І. Похилько, І. Б. Ханіна, О. Г. Шмельов).

Для досягнення мети та реалізації завдань було використано комплекс **методів:** теоретичні – аналіз, синтез, узагальнення, систематизація,

порівняння для розкриття сутності та визначення базових понять досліджуваної проблеми; структурування, моделювання для розробки структурної моделі становлення правосвідомості студентів коледжів; емпіричні – анкетування, психодіагностичні методики, констатувальний експеримент для психосемантичної реконструкції змісту правосвідомості та формувальний експеримент для формування змісту правової свідомості студентів коледжів; методи кількісної обробки даних – визначення середніх значень, відсоткових співвідношень, стандартного відхилення для виявлення статистичних зв'язків між досліджуваними показниками правової свідомості, метод контент-аналізу для впорядкування у частотній шкалі результатів анкетування та асоціативного експерименту; факторний аналіз методом головних компонент з варімакс-обертанням та нормалізацією за Кайзером для генералізації показників ідентифікації морального насилля в сім'ї; Т-критерій Вілкоксона для виявлення відмінностей між вибірками досліджуваних. Для опрацювання та наочної репрезентації результатів дослідження застосовано програми Microsoft Excel та PASW Statistics18.

Експериментальна база дослідження. Правосвідомість студентів коледжів розглядається як частковий випадок буденної свідомості, тому дослідження проводилося серед студентів, які не є фаховими юристами. Вибірку загальною чисельністю 205 осіб склали студенти Кам'янець-Подільського медичного училища, ДВНЗ «Кам'янець-Подільський індустріальний коледж», Київського коледжу Приватного вищого навчального закладу «Університет сучасних знань» (м. Київ).

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що: *вперше* впроваджено дослідницький підхід, за якого специфіка правової свідомості пояснюється в парадигмі теоретичних та експериментальних засад психосемантики; запропоновано структурну модель правової свідомості студентів коледжів, що включає в себе когнітивний компонент (погляди, уявлення, ідеї стосовно права), емоційний компонент (почуття, емоції, актуалізовані правом, які виражають певне ставлення до діючого або бажаного права), поведінковий компонент (установка на правову поведінку, готовність діяти у правовому полі); реконструйовано психосемантичну структуру змісту правосвідомості студентів коледжів: найчастотніші асоціації до правових конструктів (чесність, закон, в'язниця, покарання), провідні універсалиї – ворожий та штучний («злочин» та «моральне насилля»), темний («жертва» та «покарання»), дружній, зрозумілий, щирий, простий, вільний («справедливість» та «гідність»), а також полярність оцінних суджень (позитивних – до норм права, негативних – до представників влади, ЗМІ, діяльності правоохоронних органів); *удосконалено* дослідницький інструментарій вивчення правової свідомості, зокрема, розроблено авторську методику «Ідентифікація морального насилля в сім'ї»;

подальшого розвитку набули уявлення про поняттєвий базис правосвідомості студентів, визначення понять «психосемантичний зміст правосвідомості», «семантична універсалія правосвідомості», «асоціативне поле правосвідомості».

Практичне значення дослідження зумовлене можливістю застосування його основних результатів у практиці навчання та виховання студентів неюридичних спеціальностей. Розроблена методика «Ідентифікація морального насилля в сім'ї» розширює дослідницький інструментарій вивчення правової свідомості юнацтва. Апробована програма формування правосвідомості студентів коледжів може бути застосована у груповій психокорекційній роботі з особами з правовими девіаціями. Результати дослідження придатні для вдосконалення системи професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців з цивільного права, юридичних працівників нотаріальних закладів та судових установ.

Результати дисертаційного дослідження **впроваджено** в освітній процес Приватного вищого навчального закладу «Університет сучасних знань» м. Києва (довідка № 384 від 27.02.2017 року), Київського коледжу Приватного вищого навчального закладу «Університет сучасних знань» (довідка № 289 від 26.12.2016 року), Кам'янець-Подільського медичного училища (довідка № 27 від 03.02. 2017 року), ДВНЗ «Кам'янець-Подільський індустріальний коледж» (довідка № 30 від 02.02. 2017 року).

Особистий внесок здобувача у працях, написаних у співавторстві, полягає в узагальненні психологічного змісту основних семантичних універсалій правосвідомості, у побудові психосемантичного простору права та у виокремленні емпіричних підстав для формування правової поведінки студентів коледжів.

Апробація роботи. Основні положення і результати дослідження апробовано на: Другій міждисциплінарній міжнародній науково-практичній конференції «UChoice: 4P» Ukrainian Choice: Public Policy, Politics, Psychology (м. Одеса, 2016); III Міжнародній науково-практичній конференції «Генеза буття особистості» (м. Київ, 2016); I Міжнародній науково-практичній конференції «Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень» (м. Переяслав-Хмельницький, 2017); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання та проблеми розвитку соціальних наук» (Kielce, 2016); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Педагогіка та психологія: сучасний стан розвитку наукових досліджень та перспективи» (м. Запоріжжя, 2016); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Психолого-педагогічний супровід фахової підготовки та підвищення кваліфікації особистості в умовах трансформації освіти» (м. Київ, 2016).

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено у 13 публікаціях (10 одноосібних і 3 у співавторстві), з яких 5 – у наукових фахових виданнях України в галузі психології, 1 – у періодичному

науковому фаховому виданні іноземної держави, 1 – у науковому фаховому періодичному виданні, включеному до міжнародних наукометричних баз.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує 267 найменувань (з них 28 – іноземною мовою) та 13 додатків на 72 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 277 сторінок. Основний зміст викладено на 178 сторінках. Робота містить 16 таблиць, 15 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи; розкрито методологічні та теоретичні засади дослідження, висвітлено наукову новизну і практичне значення дисертаційної роботи; наведено відомості про впровадження й апробацію результатів дослідження, їх висвітлення у публікаціях, представлено дані щодо структури й обсягу дисертації.

У першому розділі **«Теоретичні підходи до розкриття змісту правосвідомості в ранньому юнацькому віці»** проаналізовано основні підходи до вивчення проблеми правосвідомості юнацтва, оглянуто історію становлення й сучасний стан розробки проблематики правової свідомості та правової особистості; розкрито змістову, структурну і функціональну специфіку правосвідомості; проаналізовано основні засади становлення правосвідомості в онтогенезі.

Погляди представників юридичної соціології (Л. Дюгі, О. Конт); інституціоналістської теорії (М. Оріу), соціологічної юриспруденції (Р. Паунд); російської філософії й права (М. О. Бердяєв, С. Н. Булгаков, І. О. Ільїн, Б. О. Кістяківський, П. Сорокін, Б. М. Чичерін) заклали фундамент досліджень правової особистості. Правова особистість – це особистість, яка усвідомлює свої індивідуальні, соціально-групові та загальні інтереси, свої обов'язки перед іншими людьми, соціальними групами та суспільством у цілому, а також виявляє соціально-політичну та правову активність, що виражається в її позитивній поведінці.

Сучасне трактування правосвідомості є сполученням постулатів теорії відображення, правничого позитивізму та ідеології природних прав людини. Правосвідомість розглядається як відображення правового буття людини, як один із засобів функціонування та відтворення системи права і правопорядку. Правосвідомість – це форма суспільної свідомості, сукупність ідей та емоцій, в яких виражається ставлення людей до правових явищ – законів, прав, обов'язків, правосуддя. Будучи особливим психічним процесом, правова свідомість одночасно відображає засвоєння людиною правового досвіду й активного відтворення соціальних зав'язків. Феномен правосвідомості багатогранний, оскільки правосвідомість, виражена у

правовій ідеології й правовій психології, типологізується на: масову, групову, індивідуальну, професійну, наукову та буденну.

Буденна правова свідомість являє собою інтегральний феномен, що відбиває результати процесів масової правової соціалізації особистості, стан законності й правопорядку в суспільстві, потреби у зміні окремих елементів або всієї системи сформованого права, виконуючи роль найважливішого критерію у правотворчості й правозастосуванні. Вона забезпечує рефлексивно усвідомлену самототожність індивіда у соціально-правовому середовищі, можливість самосвідомості, самозвіту Я у власних правових діях.

Науковою позицією суб'єктно-діяльнісного підходу (В. Н. Кудрявцев, Н. О. Кузяков, О. М. Шабалін) є те, що правова поведінка безпосередньо детермінується правосвідомістю особистості. Значною мірою правова активність детермінована системою правових уявлень і стереотипів: основними поняттями права, морально-правовими цінностями, уявленнями про справедливість, про мету, якої бажано або необхідно досягти в соціальній взаємодії – тобто змістовими компонентами правосвідомості.

Констатовано, що змістом буденної правосвідомості є такі психологічні компоненти: правова установка, ціннісні орієнтації, переконання, цілі, мотиви, ідеї та образи права, правові приписи та правовий ідеал.

Проаналізовано динамічні закономірності становлення правосвідомості сучасного юнацтва, виявлено такі її особливості: інтуїтивність, стереотипність, спрощеність, поверховість, односторонність і схематичність відображення правових засад, сприймання норм як елемента соціального порядку, перенасиченість абстрактними константами, особистісне несприйняття та невдоволеність, тенденція до прагматичного використання законів для задоволення власних потреб, неготовність юнаків свідомо визнавати закон як основну умову правового вчинку, злам правових стереотипів.

Правосвідомість осіб раннього юнацького віку може зазнавати різних деформацій, що призводять до формування негативних особливостей когнітивних та емоційних компонентів правосвідомості: правовий інфантилізм, правовий нігілізм, правовий ідеалізм, маргінальна правосвідомість, перероджена правосвідомість, морально-правовий конформізм, спекулятивно-правовий популізм, негативно-правовий радикалізм. Це відбивається на адекватності сприйняття юнацтвом правової дійсності та формує готовність до неправомірної поведінки.

Результати проведеного аналізу дозволили укласти модель правосвідомості та описати її архітектуру відповідно до проявів у юнацькому віці (рис.1).

Правова свідомість в ранньому юнацькому віці

Рис.1. Структура правової свідомості осіб юнацького віку

Конкретний зміст правосвідомості, характер засвоєних правових цінностей, норм, установок та орієнтацій опосередковує правову поведінку юнаків, а тому виявлення змісту правосвідомості дозволяє визначити психолого-педагогічні умови її формування у студентів коледжів.

У другому розділі «Емпіричне дослідження змісту правосвідомості студентів коледжів» розкрито методологічні основи вивчення правосвідомості особистості; представлено загальну інформацію про методики та описано особливості їх застосування; проаналізовано асоціативні мікро- та макрополя основних концептів буденної правосвідомості студентів; наведено результати семантизації студентами ситуацій морального насилля; розкрито параметри особистісного Я студентів коледжів, значущі для правосвідомості студентів.

Об'єктивність та достовірність дослідження було забезпечено залученням до вибірки студентів різних коледжів віком від 15 до 19 років,

які навчаються різним неюридичним спеціальностям: «Лікувальна справа»; «Лабораторна діагностика»; «Розробка програмного забезпечення»; «Обробка природного каменю»; «Фінанси і кредит» (по 40 осіб на кожну спеціальність). У дослідженні взяли участь студенти Кам'янець-Подільського медичного училища, ДВНЗ «Кам'янець-Подільський індустріальний коледж» та Приватного вищого навчального закладу «Університету сучасних знань» (м. Київ), Київського коледжу Приватного вищого навчального закладу «Університету сучасних знань». Вибір для дослідження такого контингенту студентів зумовлений завершальним етапом формування «Я-концепції» особистості та, частково, самосвідомості.

Діагностичний інструментарій містив 7 методик. Для дослідження особливостей правосвідомості студентів коледжів було виділено і виміряно такі показники: вербальна семантика правосвідомості (тест вільних асоціацій); система смислів у правосвідомості (методика семантичних універсалій О. Ю. Артем'євої та модифікована методика семантичного диференціала); система правових уявлень (авторська методика «Ідентифікація морального насилля в сім'ї»); показники мотиваційної сфери особистості (методика дослідження полімотиваційних тенденцій в «Я-концепції» (за С. Петровим)); схильність до девіантної поведінки (методика дослідження схильності до відхильної поведінки (за О. Орлом)); система уявлень студентів про себе як суб'єктів правосвідомості (методика для діагностики рівня активності особистості в системі морально-правових відносин (І. О. Сохан).

Асоціати до стимулів «право», «жертва», «справедливість», «покарання», «злочин», «моральне насильство», «гідність» оброблялися із застосуванням частотного аналізу, генералізації їх смислів, утворення асоціативних мікро- та макрополів. Виявлено, що смислове ядро концепту «право» у студентів збережене і відповідає лексикографічному значенню слова. Найбільш семантично центральним є асоціат закон, який мислиться як спрямований на захист різноманітних прав людини, встановлених державою. Більшість учасників дослідження пов'язують уявлення про право з нормами та правилами, які встановлені державою, та інтересами, що спираються на закон. Проте, при цьому суттєво знижена актуальність семантики «дозволу з боку влади»: незадоволення владою свідчить про панування у правосвідомості колежан уявлення про номінальний характер дієвості закону. Найменш вираженими є асоціації, що стосуються порушення права, діяльності юридичних інстанцій та фахівців права, що на рівні тенденції свідчить про зневіреність колежан у функціонуванні права.

У структурі асоціативного гнізда стимулу «жертва» найбільш частотні реакції розкривають одне з ядерних значень цього концепту, зокрема – людина, що перебуває в руках ворога чи загинула від його рук або від нещасного випадку. Більшість асоціатів відображають лише один, ядерний, аспект концепту, пов'язаний з насиллям, стражданням та смертю. Менш

вираженими є асоціації зі значенням «самопожертвування», що виражається у сфері кохання, сімейного життя та вірувань. Семантика цього елемента обтяжена описовістю: переважно зазначається характер типів та сторін надзвичайних ситуацій, акцентується увага на шкоді цих ситуацій для життя людини. Оцінка надзвичайних ситуацій представлена асоціатами співчуття до становища жертви та необхідністю відбуття покарання за скоєне. Імовірно, що в часи суспільної нестабільності юнак відчуває себе не суб'єктом – носієм права, а його об'єктом, жертвою.

Ядро концепту «справедливість» представлено розгалуженою системою образів. В уявленнях студентів правова система та мораль нерідко вступають в конфлікт з уявленнями про справедливість. Важливим для студентів коледжів є питання рівності між людьми, акцентується увага на відсутності в країні омріяної справедливості, на пануванні олігархату та культу грошей. Справедливість для учасників експерименту знаходить своє місце в казках та міфах, де визволителем народу стає герой-рятівник. До ядра концепту «справедливість» у правосвідомості студентів все більше проникають атитюдні реакції, що свідчить про значну актуальність проблеми справедливості в нашій країні.

Частотні асоціації на конструкт «покарання» являють собою мікрополе першого ядерного значення концепту (міра впливу на особу, яка скоїла злочин). Периферія поля актуалізує інформацію про різноманітні порушення закону та про можливих винуватців. Ядро концепту залишається сталим, відтак студенти акцентують увагу на проявах та наслідках покарання, переконані в необхідності кари для правопорушників. Окрім злочинців, до останніх молодь відносить сьогодні і представників влади.

Ядерні асоціації на конструкт «злочин» та деякі периферійні асоціати можна охопити таким асоціативним гештальтом як «прояви та наслідки злочину»; на семантичній периферії перебувають асоціації на позначення суспільно небезпечних дій. Актуально постає проблема кари за скоєний злочин та ув'язнення злочинця. Серед атитюдних реакцій привертають увагу такі образи, як безсуддя, свавілля. Відтак, студентська молодь коледжів виявляє тенденцію недовіри до влади.

Більшість асоціацій до стимулу «моральне насильство» є ядерними; периферійні асоціативні гештальти отримали робочу назву «джерело морального насилля» та «оцінка морального насилля». Студенти демонструють розгалужену семантику страждання особистості, джерела насилля та дії, спрямовані проти нього. У правосвідомості юнацтва закарбовано як джерела насилля: університет, школа, влада, політика, суд, тиранія, комунізм, антидемократія, преса, інтернет, телебачення, різноманітні соціальні групи (суспільство, друзі, вороги), а також бездуховність та амбітність людей, що породжують моральне насилля стосовно громадянина.

Семантика більшості словесних реакцій на лексему-стимул «гідність» має ядерне значення «повага до себе, усвідомлення своїх прав, своєї значимості, незалежність поглядів, суджень; зовнішній прояв поваги до себе». Окрему групу становлять такі асоціати, як держава, закон, Конституція, влада, що свідчать про очікування юнацтвом гарантій захисту права на гідність, а образи-атитюди страждання, перешкоди, майбутнє – про недостатній захист права на особисту гідність з боку держави.

Картину суб'єктивних тлумачень респондентами значущих для них правових ситуацій було досліджено засобом інтерпретації трьох герменевтичних текстів – клінічних випадків, що описують ситуації морального насилля в сім'ях. До текстів додавався опитувальник на виявлення досліджуваними правових або протиправних дій в ситуаціях, описаних в текстах. Від 48,6 до 71,4 % оцінок студентів вказують на протиправність дій героїв: моральне насилля вбачається у таких аспектах, як право на сімейне благополуччя, честь, гідність, свободу і рівноправ'я в шлюбі та сім'ї, а також право на життя. При цьому нерідко реакції протирічать одна одній: студенти стверджують, що певна дія є протиправною, але права подружжя не порушені, тобто, висновок про протиправність дій в ситуації морального насилля не завжди базується на основі порушених прав людей. Імовірно, що висновок про протиправність дії робиться на основі суб'єктивних уявлень про несправедливість, власного травматичного досвіду, а не правової компетентності. У пошуках виходу із ситуації сімейного насилля студенти пропонують героям звернутися по допомогу до сімейного психолога, сексолога, психіатра, адвоката, соціального працівника, священника, лікаря, уролога, що засвідчує низьку готовність звернення до фахівців для захисту своїх юридичних прав, тобто низьку правову культуру. Студенти коледжів мало обізнані стосовно гарантування законом захисту права людини на честь і гідність, а також про правову відповідальність за сімейне насилля.

Факторизація оцінок показала наявність трьох повновагових факторів, показники дисперсії яких значущо різняться: «Дотримання прав особи», «Правова дія», «Справедлива ситуація». Явне протиріччя у правосвідомості молоді пов'язане з недостатньою правовою поінформованістю: більшість студентів оцінює моральне насильство в сім'ї як ситуацію несправедливу та протиправну, хоча порушені права героїв не завжди може правильно ідентифікувати.

Із застосуванням методики правового семантичного диференціала було отримано семантичні універсалиї ставлення студентів коледжів до низки правових понять, ранговий ряд яких виявився таким: справедливість, гідність, право, жертва, покарання, злочин та моральне насильство. Статистична вірогідність семантичних універсалиї при оцінюванні становила 75–95 %. Найвищу суб'єктивну значущість для студентів склали

поняття «справедливість», «гідність» та «право», що дозволило зробити висновок про правослухняність останніх.

Семантично близькі поняття «жертва» та «покарання» (семантична універсалія 75%) передбачають спільний контекст, який можна виразити словом «злочин». Тобто, у правосвідомості студентів коледжу злочин стосовно жертви тісно пов'язаний з покаранням, покарання за злочин є неминучим. Найбільш семантично близькими виявилися поняття «злочин» та «моральне насилля»: їх статистична вага майже однакова, а статистична вірогідність семантичної універсалії становить 90%. Іншими словами, моральне насилля завжди розцінюється студентами коледжів як злочин, при цьому, як зазначалося вище, у сфері сімейних стосунків не завжди сприймається як порушення прав членів сім'ї.

Структура універсалій показує генералізацію окремих понять в групи за окремими якостями атрибутування. Так, «злочин» та «моральне насилство» атрибутується як ворожий, штучний, темний, брехливий. На відміну від «злочину», «моральне насилля» є незрозумілим для студентів, складним щодо виявлення чітких меж поняття, що, ймовірно зумовлено незначною увагою соціуму до даного явища. Другу групу утворюють стимули «жертва» та «покарання», які вбачаються студентами як темні, при цьому «покарання» є простим, мінливим та, на відміну від «жертви», брехливим. Стосовно стимулів «справедливість» та «гідність» переважають такі значущі універсалії, як дружній, зрозумілий, щирий, простий та вільний.

Діагностовано специфіку когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів правової особистості студентів коледжів. У когнітивній сфері основними джерелами формування знань про правові норми студенти коледжів вважають засоби масової інформації, наукову літературу, сім'ю та знайомих, при цьому самі не виявляють активності у пошуках знань про право. На думку студентів, найбільший вплив на формування правових норм та цінностей у процесі соціалізації на них справляють держава, Конституція, сім'я та школа. Констатовано середній рівень правової компетентності.

Аналіз емоційного компоненту правосвідомості студентів показав, що студенти схильні оцінювати полярно або ж ставитися амбівалентно до правових норм та до державних інститутів їх захисту. Правові питання для студентської молоді є непривабливими, мало цікавими та немотивними.

Поведінковий компонент правосвідомості засвідчив, що молодь зацікавлена та, за можливості, виявляє активність і докладає організаційних зусиль щодо питань права лише з метою власної вигоди. Значна кількість респондентів підкреслила, що безкарність за порушення норм права однією особою впливає на сприйняття та дотримання цих норм іншою. Виявлено переважання зовнішньої мотивації правової активності у студентській молоді.

Аналіз основних мотиваційних тенденцій показав статистичну значущість оптимістичної, альтруїстичної, комунікативної мотивації та мотивації позитивного ставлення до людей, що свідчить про позитивний характер настанови на взаємодію з оточуючими. Студенти з надією дивляться в майбутнє, орієнтовані на взаємодію з людьми, на допомогу та позитивне ставлення до них, не схильні до девіантної поведінки. У той же час нормативна та моральна мотивація у більшості студентів не виражена, а отже, вони не орієнтовані на виконання соціальних та моральних норм. Соціальна ідентифікація є дифузною, етичні цінності (правда, добро, справедливість та ін.) – хиткими. Найбільш вираженими та актуальними є прагнення молоді до матеріального статусу, саморозвитку та подолання життєвих труднощів. Прагнучи до самовдосконалення, студенти мають невиразну пізнавальну тенденцію, тобто знання для них суб'єктивно не пов'язані з матеріальним добробутом та самовдосконаленням.

Вимірювання схильності студентів коледжів до девіантної поведінки виявило: нонконформістську тенденцію досліджуваних (схильність протиставляти власні норми та цінності груповим, заперечення загальноприйнятих норм і цінностей, взірців поведінки); достатній соціальний контроль власної поведінки і несхильність реалізувати адиктивну поведінку; відсутність тенденцій до самоушкоджувальної та саморуйнівної поведінки, до соматизації тривоги та до реалізації комплексів провини у поведінкових реакціях; неагресивність засобів виходу із фруструючої ситуації; самоконтроль поведінкових емоційних реакцій та несхильність до делінквентної поведінки.

У третьому розділі **«Експериментальні засади формування системи значень у правосвідомості студентів коледжів»** розкрито сучасні стратегії правового виховання та практики формування правосвідомості молоді; на підставі структури і змісту буденної правової свідомості осіб раннього юнацького віку, а також концептуальної схеми впливу психосемантичного змісту правосвідомості на правову поведінку подано програму формування правосвідомості студентів коледжів; проведено порівняльний аналіз психосемантичної структури правосвідомості студентів коледжів до та після формувального впливу.

Обґрунтовано методологічний базис програми: розкрито наукові принципи її реалізації – загальні та організаційно-функціональні. Проаналізовано середовищні та індивідуальні чинники реалізації програми: конкретне соціокультурне середовище, міське або сільське походження, етнічна належність, певна система звичаїв, звичок, традицій і стереотипів, які результуються в особливому субкультурному типі правової культури – молодіжна правова субкультура студентів коледжів.

Виявлено критерії якості сформованої правосвідомості: відкритість як установку на соціальне співробітництво і комунікацію та готовність сприймати раціональні доводи; здатність висувати раціональні аргументи і

бути творцем власних прав на основі комплексного усвідомлення сенсу і призначення права як інструменту вирішення конфліктів і досягнення консенсусу; зацікавленість у вирішенні конфліктів дискурсивним шляхом; усвідомлення власної відповідальності як співвідповідальності учасника колективної дії у формі практичного правового дискурсу.

Структурно програма складалася з трьох модулів (когнітивного, емотивно-оцінного, регулятивно-поведінкового) і містила 12 занять (загальний обсяг – 24 години). Формувальний експеримент проводився у місті Кам'янці-Подільському в березні-травні 2016 року. Загальна кількість студентів, що взяли участь у дослідженні, складала 60 осіб. Група студентів спеціальності «Лікувальна справа» склала експериментальну групу (ЕГ, n = 30 осіб), група студентів спеціальності «Лабораторна діагностика» виступила в якості контрольної групи (КГ, n = 30 осіб). Обидві групи були збалансовані за віком, статтю і навчалися на одному, першому, курсі.

Індивідуальні та групові форми роботи за програмою були різноманітними: тренінгові вправи, дискусії, ділові ігри. Учасники прослухали цикл міні-лекцій, проводили групові дискусії, укладали скінвейни, демонстрували різні стратегії поведінки в конфліктній ситуації: конкуренцію, співробітництво, компроміс; виконували динамічні та психотехнічні вправи. Усі застосовані методики й техніки були спрямовані на актуалізацію правової свідомості; на розвиток навичок критично мислити, аналізувати, оцінювати ситуацію та передбачати її наслідки; на формування толерантності до представників іншого світогляду та, водночас, нетерпимості до правопорушень; на вирішення конкретних ситуацій, в яких порушені права людини; на вміння слухати інших, задавати питання, вирішувати проблеми. Ці форми і методи були покликані допомогти учасникам виробити конструктивне ставлення до вимог права, створити умови для активного пошуку виходу з негативної ситуації, а також створити передумови для формування адекватної самооцінки.

Логіка розгортання кожної ланки процесу формування правосвідомості була така: від обізнаності учасників, через узагальнення їхніх знань та правове мислення, до навичок правомірної поведінки, до переконань і подальшого правового саморозвитку.

Інноваційним аспектом програми формування правосвідомості студентів коледжів стало емпіричне доведення впливу формувальних методик і технік на становлення та розвиток змістових і структурних компонентів правосвідомості особистості в юнацькому віці.

Проведено порівняльний аналіз результатів експериментального формування змісту правосвідомості. Згідно з результатами формування змісту правосвідомості за матеріалами герменевтичних текстів, частоти виборів студентів з високим рівнем правової критичності збільшилась (відносна похибка коливається за різними текстами від 116,50 до 200,63), тоді як у контрольній групі подібної динаміки не спостерігалось. Студенти

експериментальної групи стали порівняно більш чітко визначати ситуацію як протиправну, увиразнилося покладання більшої правової відповідальності на того з подружжя, хто чинить моральний тиск на іншого та маніпулює його почуттями; відбувся більш гармонійний розподіл правової відповідальності героїв. Суттєво зросли оцінки ситуації як такої, що принижує людську честь. Значущо зросла суб'єктивна вага таких прав, як право на гідність, сімейне благополуччя, життя.

За результатами семантичного диференціювання основних правових понять до та після формувального експерименту було отримано статистично значуще зростання показників у категоріях «право», «справедливість», «покарання», «гідність». Зокрема, було отримано статистично значущий зсув у семантичній диференціації базової категорії «право» (табл. 1).

Таблиця 1.

Семантична диференціація студентами коледжу поняття «право» до та після формувального впливу (експериментальна група, n =

30)

Шкали СД	До	Після	Абсолютне значення зсуву	Ранговий номер зсуву
дружній – ворожий	1	1.9	0.9	10
простий – сладкий	0.78	0.97	0.19	3.5
зрозумілий – незрозумілий	0.49	0.75	0.26	6.5
хаотичний – регулярний	0.18	0.37	0.19	3.5
мінливий – незмінний	0.63	0.89	0.26	6.5
природний – штучний	-0.33	-0.48	0.15	2
щирий – брехливий	0.29	0.55	0.26	6.5
вільний – залежний	-0.76	-0.86	0.1	1
темний – світлий	0.37	0.79	0.42	9
рвучкий – плавний	0.55	0.81	0.26	6.5
Сума рангів нетипових зсувів:			3	

Суб'єктивна семантика «права» отримала зрушення в бік підвищення показників у таких конструктах, як «дружній», «темний», «зрозумілий»,

«ширий», «рвучкий», «мінливий». Отже, після формувального впливу «право» для студентів коледжів стало ближчим («дружній», «ширий»); при збереженні своєї складності («темний»), воно стало зрозумілішим; підсилювалося відчуття активності цього поняття («рвучкий», «мінливий»).

Суттєво ускладнилася структура правової свідомості та система суб'єктивних оцінок. Утворилися стійкі смислові діади понять: «право – справедливість», «покарання – гідність», «справедливість – злочин», «справедливість – моральне насилля», «справедливість – жертва», «жертва – гідність», «справедливість – гідність».

Методом ретестування було констатовано позитивні зрушення у полімотиваційних тенденціях Я-концепції: особливе зростання виявилось стосовно таких типів мотивації, як акізитивна, трудова, нормативна, мотивація позитивного ставлення до людей ($p \leq 0.05$).

Таким чином доведено ефективність впровадження програми формування правосвідомості студентів коледжів, можливість на її основі сформуванню нову якість змісту буденної правосвідомості студентів коледжів, необхідну для їх правової поведінки як громадян України.

ВИСНОВКИ

1. Теоретичний аналіз наукових джерел показав, що правосвідомість розглядається як процес відображення юридичного буття людини та один із засобів функціонування й відтворення системи права й правопорядку. Буденна правосвідомість – це інтегральний феномен, отриманий в процесі масової правової соціалізації, який відбиває стан законності й правопорядку в суспільстві, потреби у зміні системи сформованого права і виконує роль найважливішого критерію у правотворчості й правозастосуванні. Змістом правосвідомості є такі психологічні компоненти: правова настанова, ціннісні орієнтації, переконання, цілі, мотиви, ідеї та образи права, правові приписи та правовий ідеал.

Проаналізовано динамічні закономірності становлення правосвідомості юнацтва, виявлено такі її особливості: інтуїтивність, стереотипність, спрощеність, поверховість, однобічність і схематичність відображення правових засад, сприймання норм як елемента соціального порядку, перенасиченість абстрактними константами, прояви особистісного несприйняття та невдоволеності, прагматичне використання законів для задоволення власних потреб, неготовність юнаків свідомо визнавати закон як основну умову правового вчинку, злам правових стереотипів.

Правосвідомість осіб раннього юнацького віку може переживати різні деформації, що призводять до таких явищ: правовий інфантилізм, правовий нігілізм, правовий ідеалізм, маргінальна правосвідомість, перероджена правосвідомість, морально-правовий конформізм, спекулятивно-правовий популізм, негативно-правовий радикалізм.

За результатами аналізу укладено структурну модель правосвідомості та описано її зміст: когнітивний компонент (погляди, уявлення, ідеї стосовно права); емоційний компонент (почуття, емоції, актуалізовані правом, які виражають певне ставлення до діючого або бажаного права); поведінковий компонент (настанова на певну поведінку у правовій сфері, готовність діяти певним чином). Функціональна структура правосвідомості представлена такими її функціями: пізнавальна, оцінна та регулятивна, під якими розуміють основні напрямки її впливу на соціальне життя. Модель передає як актуальний стан правосвідомості в юнацькому віці, так і можливі деформації останньої.

2. В ході емпіричного дослідження було виявлено зміст правосвідомості студентів коледжів залежно від рівнів її функціонування. Перцептивний рівень функціонування правосвідомості (сприйняття основних правових понять) представлено такими провідними універсалами: «ворожий», «штучний» («злочин» та «моральне насилля»), «темний» («жертва» та «покарання»), «дружній», «зрозумілий», «ширий», «простий», «вільний» («справедливість» та «гідність»), «дружній» («право»), що свідчить про базову правослухняність молоді.

Емоційно-оцінковий рівень функціонування правосвідомості студентів коледжів представлено наскрізною тенденцією до однозначних полярних суджень (позитивні – до норм права, негативні – до влади, засобів масової інформації, діяльності правоохоронних органів та ін.), а також тенденцією до нейтрального оцінювання внаслідок панування зневіреності в існуванні справедливості та в реалізації правових норм.

Когнітивний рівень функціонування правосвідомості студентів коледжів представлений чисельним рядом образів, організованих у смислові групи, що репрезентують буденні правові знання студентів. Найбільш частотними асоціаціями для правових конструктів стали: чесність, закон, в'язниця, покарання, честь.

Виявлено такі особливості правосвідомості студентів коледжів: низьку правову поінформованість (правові знання студентів стосуються більше власних прав, ніж обов'язків) при тому, що у правосвідомості превалює саме когнітивний компонент; вольовий контроль поведінки досить виразний при невисокій вираженості нормативної мотивації; переважання мотивації, орієнтованої на власний добробут; чіткий індивідуалізм та нонконформізм; несхильність до девіантної поведінки, правовихованість, при тому, що правова культура сформована недостатньо; переважання зовнішньої мотивації правослухняності (наявністю страху перед покаранням).

3. Психологічними особливостями формування правосвідомості студентів визначено: актуалізацію правової свідомості за рахунок розвитку навичок критично мислити, аналізувати, оцінювати правову ситуацію та передбачати її наслідки; розвиток толерантності до представників іншого

світогляду та, водночас, нетерпимості до правопорушень; здатність до розуміння конкретних ситуацій, в яких порушено права людини; вдосконалення уміння слухати інших, ставити правові питання, актуалізувати та вирішувати правові проблеми; вироблення конструктивного ставлення до вимог права; створення передумов для формування адекватної правової самооцінки.

4. Розроблено програму формування правосвідомості студентів коледжів, яка складається з 3 модулів: когнітивного, емотивно-оцінного, регулятивно-поведінкового. Порівняльний аналіз результатів експериментального формування змісту правосвідомості показав статистично значуще ускладнення структури правової свідомості та системи суб'єктивних оцінок у студентів експериментальної групи. Зокрема, зростання відбулося в таких показниках: нормативна мотивація, мотивація позитивного ставлення до людей; акізитивна мотивація; трудова мотивація; високий рівень правової критичності; семантична диференційованість категорій «право», «справедливість», «покарання», «гідність». Показники негативних когнітивних правових установок, схильності до недотримання норм та правил, схильності до агресії та насилля, до делінквентної, саморуйнівної, самоушкоджувальної та адиктивної поведінки в експериментальній групі знизилися, чого не спостерігалось у представників контрольної групи. Тим самим доведено дієвість впливу формувальних методик і технік на становлення та розвиток змістових і структурних особливостей правосвідомості студентів коледжів.

Перспективами подальшого дослідження є вивчення регіональних особливостей буденної правосвідомості юнацтва; специфіки буденної правосвідомості студентів коледжів залежно від спеціальності; поглиблене вивчення умов для правового саморозвитку молоді.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Возович А. А. Теоретичні засади формування правосвідомості студентів коледжів / Возович А. А.// Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. – 2016. – Вип. 2, Том 2. – С. 26–30.

2. Возович А. А. Структура і зміст програми формування психосемантичного змісту правосвідомості студентів коледжів / Возович А. А.// Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. – 2016. – Вип. 5, Том 2. – С. 12 – 17.

3. Возович А. А. Деформація правосвідомості студентів коледжів /Возович А. А.// Вісник Одеського національного університету. Серія: Психологія. – 2016. – Вип. 3(41), Том 21. – С. 96–104.

4. Дробот О.В., Возович А. А. Емпіричні підстави формування правової поведінки студентів коледжів / Возович А. А.// Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агенство», 2016. – Том X. – Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. - Вип. 29. – С. 41- 51.

5. Возович А. А. Методологічні засади та апробація програми формування психосемантичного змісту правосвідомості студентів коледжів / Возович А. А.// Педагогіка і психологія професійної освіти: науково-методичний журнал. – Львів. – 2016. № 4 С. 176-186.

6. Дробот О.В., Возович А.А. Психологічний зміст основних семантичних універсалій правосвідомості студентів коледжів / Дробот О.В., Возович А. А.// Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2016. – С. 103-115.

7. Vozovych A. A. Система уявлень студентів про справедливість у ситуаціях морального насильства / Vozovych A. A. // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, IV (47), Issue: 101, 2016. – P. 68-72.

8. Возович А. А. Базовий тезаурус психології правової свідомості особистості / Возович А. А.// International Scientific-Practical Conference Actual questions and problems of development of social sciences: Conference Proceedings, June 28-30, 2016. Kielce: Holy Cross University. – P. 98-101.

9. Возович А. А. Базові компоненти правосвідомості студентів коледжів /Возович А. А.// Педагогіка та психологія: сучасний стан розвитку наукових досліджень та перспективи: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 28-29 жовтня 2016 р. – Запоріжжя: Класичний приватний університет, м. Запоріжжя, 2016. – С. 95–99.

10. Возович А. А. Семантичний простір базових категорій правосвідомості студентів коледжів / Возович А. А.//«U Choice: 4P» Ukrainian Choice: Public Policy, Politics, Psychology: матеріали U16 II міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Одеса, 8 жовтня 2016 р.) / за загальною редакцією д.політ.н., професора Д.В. Яковлева. – Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2016. – С. 91– 93.

11. Возович А. А. Ретроспектива наукових уявлень про онтогенез правової свідомості. /Возович А. А. // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Психолого-педагогічний супровід фахової підготовки та підвищення кваліфікації в умовах трансформації освіти», (м.

Київ, 27 травня 2016 р.) – Київ: Національна академія педагогічних наук України. – Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти»; Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2016. – С. 25–27.

12. Возович А. А. Програма формування семантичного змісту правосвідомості студентів коледжів /Возович А. А.// Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Генеза буття особистості», (м. Київ, 20 грудня 2016р.). – Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2016. – С. 164–165.

13. Дробот О. В., Возович А. А. Побудова психосемантичного простору права в ситуації морального насилля у правосвідомості студентів коледжів. /Дробот О. В., Возович А. А.// Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень: тези I міжнародної науково-практичної конференції, м. Переяслав-Хмельницький, 21 березня 2017 р. – «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – К.: Талком, 2017. – С.117-118.

АНОТАЦІЇ

Возович А. А. Психологічні особливості формування правосвідомості студентів коледжів. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2017.

У дисертації досліджено буденну правову свідомість студентів коледжів як інтегральний феномен, що утворюється в процесі правової соціалізації, який відбиває основні правові реалії соціуму. Реконструйовано психосемантичну структуру змісту правосвідомості студентів коледжів: проаналізовано асоціативні мікро- та макрополя основних концептів буденної правосвідомості; наведено результати семантизації студентами ситуацій морального насилля; розкрито значущі для правосвідомості студентів коледжів параметри особистісного Я: полімотиваційні тенденції в «Я-концепції», ставлення до відхильної поведінки, рівень активності в системі морально-правових відносин.

Укладено модель правосвідомості осіб юнацького віку та описано її зміст: когнітивний компонент (погляди, уявлення, ідеї стосовно права); емоційний компонент (почуття, емоції, актуалізовані правом, які виражають певне ставлення до діючого або бажаного права); поведінковий компонент (настанова на певну поведінку у правовій сфері, готовність діяти певним чином). Функціональна структура правосвідомості представлена такими її функціями: пізнавальна, оцінна та регулятивна, під якими розуміють основні напрямки її впливу на соціальне життя. Модель враховує як актуальний стан правосвідомості в юнацькому віці, так і можливі деформації останньої.

Розроблено програму формування психосемантичного змісту правосвідомості студентів коледжів. Експериментально доведено ефективність впровадження цієї програми.

Ключові слова: правова особистість, правова свідомість, формування правосвідомості, юнацький вік, студенти коледжів, право, психосемантика, психосемантичний зміст правосвідомості, структура правосвідомості, функції правосвідомості, семантична універсалія правосвідомості, асоціативне поле правосвідомості.

Vozovich AA Psychological peculiarities of the formation of the consciousness of college students. - The manuscript.

Dissertation for a Candidate of Science in Psychology specialty 19.00.07 - Pedagogical and Age Psychology. - Borys Grinchenko Kiev University, Kiev, 2017.

In thesis investigated ordinary legal consciousness of college's students. Ordinary legal conscience is an integral phenomenon formed in the process of mass legal socialization, reflecting the state of law and order in the society. Dynamic regularities in the formation of the youth's sense of justice have been analyzed, the following features have been revealed: intuition, stereotype, simplicity, superficiality, one-sidedness and schema of the display of legal foundations, manifestations of personal rejection and discontent, the tendency of pragmatic use of laws to satisfy one's own needs, the youth's unwillingness to consciously recognize the law as the main condition legal action, scrapping of legal stereotypes.

A model of the legal consciousness of youth is drawn up and its content is described: the cognitive component (views, ideas, ideas on the law); emotional component (feelings, emotions, actualized by law); behavioral component (setting for certain behavior in the legal sphere, willingness to act in a certain way). The functional structure of the sense of justice is represented by such functions as cognitive, evaluative and regulative.

The Program for the formation of the psychosemantic content of the legal awareness of college's students has been developed and tested. The logic of the deployment of each link in the process of forming the sense of justice is as follows: from the participants' awareness, through the generalization of their knowledge and legal thinking to the convictions, skills of lawful behavior and further legal self-development. A comparative analysis of the results of the experimental formation of the content of sense of justice, according to which the students of the experimental group have complicated the structure of legal consciousness and a system of subjective assessments. In particular, the increase occurred in: the frequency of elections

with a high level of legal criticality; semantic differentiation of categories "right", "justice", "punishment", "dignity"; indicators of such types of motivation as acoustic, labor, normative, motivation of a positive attitude towards people. Statistically significant indicators decreased: negative cognitive legal attitudes, propensity to overcome norms and rules, propensity to aggression and violence, to delinquent, self-destructive, self-shod, and addictive behavior. In the control group, this dynamics is not observed. An innovative aspect of the program for the formation of the legal awareness of college students is the empirical evidence of the influence of molding techniques and techniques on the formation and development of the content and structural features of a person's legal awareness in adolescence. This proves the effectiveness of the program, its ability to form a new content of ordinary sense of justice of college's students. Thus, the effectiveness of the implementation of the program has been experimentally proved.

Key words: legal personality, legal consciousness, formation of sense of justice, youth age, college students, law, psychosemantics, psychosemantic content of sense's justice, legal consciousness structure, legal consciousness functions, semantic universalism of sense's justice, associative field of legal consciousness.